

BERTHA ZOLTÁN

„És akkor megint az országépítők”

Szőcs Gézára emlékezve

BERTHA ZOLTÁN (1955) Debrecen

„A mi igazságunk: a mi erőnk” – hirdette 1921-ben *Kiáltó* szóval Kós Károly, rögtön a bűnben fogant gyalázatos trianoni diktátum véglegesítése után, az erdélyi, de tágabban is az egész elszakított kisebbségi magyarságot életre serkentő hitvallással. Az igazság a közösségi, nemzeti megmaradás létjogára vonatkozó alapvető és egyetemes emberi igénybejelentés: erkölcsi evidencia. Mint ahogyan Babits Mihálynál is kifejtve (*Az írástudók árulása*): Magyarország „az a nemzetek közt, melynek legmerészebb álma sem haladja túl a legminimálisabb Igazságot. Ha valahol otthont remélhet még a földön az Igazság régi elve: itt van az. E szerencsétlen és megalázott nemzet – a harci erő védtelen áldozata – szellemi tekintetben szerencsésebb, mint a büszke hatalmasok: szabadon nézhet szembe a Gondolattal, melytől az Erő fél, s egyszerre szeretheti hazáját és az Igazságot”; s „az Igazság maga sem kívánhat itt egyebet, mint fölemelését ennek a boldogtalan népnek, melynek oly fájdalmasan *igaza van*”. És amint *Áldás a magyarra* című versében is hangzik: „Mert erős a fegyver és nagy hatalmasság, / de leghatalmasabb mégis az igazság.” A százéves és múlhatatlan trianoni trauma szakrális és metafizikai meghaladását kívánták legjobbjaink a megváltó keresztény igazságtétel és szabadságeszme együttes üdvtörténeti szavatolásával. A „keresztre feszített ország” (Kós Károly), a „fölfeszített nemzet” (Oláh Gábor) végső sorsa nem lehet a pusztulás – a mindennemű valószínű gondtapasztalás ellenére sem. A krisztológiai remény felülmúlhatja a szétszóródás, a szétzaggatottság, az elszórványosodás, az etnikai sorvadás és összezsugorodás – a kiszolgáltatottság és megalázottság – keserűségeit.

Trianon századik évfordulójának előestéjén ez a parakletikus vigasz szólott Szőcs Géza *Cs. királyfi szilveszterkor* című verséből:

*Bor is lesz, búza és békesség,
s végre igazság tétessék!*

*Mert ha igazság nincsen benne,
még a törvény is törvénytelen!*

*Hozza helyre az új esztendő,
amit elszúrt a történelem!*

*Nagy a kórus, és sokan szólnak,
Mátyás király is szólít téged,
Cs. királyfi is beszél hozzád,*

*ez lesz talán az új esztendő,
melyben talpára áll az ország,*

*s nem porlik tovább már a szikla,
s az igazságot zsákkal hozzák*

Gáspár, Menyhért és Boldizsár.

2020-ban azonban – mintha jelképesen is – a sors nem engedte (legalábbis monumentális emlékezőrendezvényeken) igazán kiírni azt a nemzeti összetartozás-érzetet, amely pedig alapja és feltétele lehetne legalább az erkölcsi és lelki, szellemi igazságtételnek. Az év őszén pedig maga a költő

is áldozata lett annak a végzetnek, amely derékba törte az összmagyarság készülődő magasabbra emelkedését. (*Járnak köztünk – Szőcs Géza emlékére* című megindító, sóhajos versében Mezey Katalin így gondol rá: „Járnak köztünk álruhás királyok, / úsznak köztünk olvadó jéghegyek. / Lábnyomukat utóbb megtaláljuk, / és összegyűjtjük a meséiket.”)

A költői üzenetek azonban nem fakulnak. Arról a fátumos gyötrelemről sem, amelyet a kisebbségi magyaroknak kellett elszenvedni a sovén kommunista diktatúra időszakában, az Illyés Gyulától „már-már apartheidnek” nevezett rendszerben. Az anyanyelvében, hagyományos kultúrájában, történelmi hivatásában hatalmi erőszakkal széttiporni kívánt határon túli nemzetrészünk legfájdalmasabb – és minden fohászt, imádságot is átható („Isten, teremtsél földet, / tengert, s füvet is, zöldet!”; s „engedd // lenni a folyók mellett / Kolozsvárt s Budapestet!”) – érzülete fejeződik ki a nemzethalál rémében: „Atyánk, mirajtunk minden pillanatban / a pusztulás fogsora összecsattan” (Szőcs Géza: *Esti ima*).

De hitelesen felzaklató, felsugárzó lírai sorsbeszéd közvetíti a szabadulás, a megváltás, a feltámadás egyszerre szent és profán, mennyei és evilági, szoteriológiai és eszkatológiai üdvreménységének hangjait – „a nemzeti szívszélhűdés” állapotában is:

*a magyarokat kiirtották
a nagyhatalmak és kishatalmak,
(...)
elvitt minket a háború,
az árulás, a drágulás
a dögvész
s a születés-
szabályozás,
a folytonos hadviselés
önmagunk ellen
s a zuhanás át
a történelmen,
szebben mondva: szabadesés;
vagy még szebben: mélyrepülés.*

(...)

*így nézett ki a nemzethalál.
Bevégeztetett.
És lámcsak, mégis:
új esélyt mérlegelhetünk,
új esélyeket.
Ránk néz a jövő, fölteszi
szemüvegét, a tényeket.*

*Fölfordulás, föltámadás
és számvetés és számadás:*

*a föltámasztottak száma
úgy tíz-tizenöt millió
s ha nem túl nagy is, de mégis
van ismét olyan ország
ahol az adjonistent
magyarul viszonzózzák
(Ez már a feltámadás).*

És mindig éleszthető a remény, hogy a rombolást mégis az építő újjáteremtés győzheti le, s a tönkretetevőket a helyrehozók követhetik:

*Ezt a földet, ezt a megviselt országot
 akárhány idegen talp tapossa is
 akárhány idegen mancs tépázza is
 dobálják akárhány halottal
 ismét a kutakat tele
 ha lehetetlen lesz is megint a források
 fölé hajlnod, mert a vízből
 nem a te arcod néz vissza rád – és az ekével felforgatott temetők
 és a lovasszobrok melléig érő tűzvész –
 így is, úgy is
 elkotródnak az országrontók
 és akkor megint az országépítők
 akkor megint ez a szívós emberfajta
 ezek az emberek, akik itt a Szamos mellett is
 olyan hosszú ideje
 de milyen hosszú ideje
 ezek!*

(Kérdések a XXVI. század költőihöz)

•

Hetvenes évek közepi-végi Erdély-járásaim során fogadott engem is megtisztelő barátságába Kolozsvárott a Szócs család: hátizsák mélyén vittük, csempésztük nekik is a könyveket, visszafelé meg a bizalmas üzeneteket, kéziratokat. Géza már akkor, huszonévesen az erdélyi irodalom legnagyobb, karizmatikus ifjú tehetségének számított (a Herder-díjas Sütő András őt tüntette ki fiataloknak juttatható külföldi ösztöndíj-javaslatával), s valóban ajándék volt találkozni, beszélgetni vele, mint ahogyan a szüleivel is. Édesapjával, Szócs Istvánnal – akiről a Helikon folyóiratnál is baráti munkatársa, Sigmond István mondta, hogy azt hiszi, „ő a legértékesebb egyéniség és koponya a jelenkori magyar irodalmi életben”. (S aki ugyancsak nemrég, 2020 szeptemberében távozott közülünk. Géza *Apám a H terminálon* című költeményével búcsúzott tőle, a vers utolsó sorában az „elcsatolt” szóra is melankolikusán rájátszva: „A távolban távoli rokonok gyülekeznek, / a szívverés nyugovóra tér szülőföldünkön, / az elcsitult területeken.”) Csupán hallgatni is őket abban a korszakban: a szellem győzelmévé válhatott a permanens egzisztenciális félelem légkörében. Amikor párnával takartuk le a telefont, vagy kimentünk sétálni a Szamos-partra, hogy valamelyest szabadabban tudjunk társalogni, hittük volna-e, hogy mégsem örökre maradunk bezárva a szabályosnál kissé tágasabb börtönben? Hogy a nyolcvanas évek végén Gézát már a Szabad Európa Rádió magyarországi stúdiójában meg a pesti ellenzéki tüntetéseken látjuk viszont, miután egyetemes demokratikus emberjogi és kisebbségvédelmi küzdelmei közepette az életéért is aggódnunk kellett az évtized elején-derekán? S hogy akkorát fordul a világ, hogy aztán időbe telik, míg újra rájövünk: lázadozhatunk tovább, mert valahogy nem egészen az sikerült, amit szerettünk volna. Az persze mégiscsak hatalmas változás, hogy az egykori határátkelések rettegetése, a tiltott könyv, írás, folyóiratszám dugdosása után Szócs Géza ötvenhatos darabját például ünnepi sikerrel játszotta a debreceni színház, vagy Bertha Csilla a férjével, a szintén irodalomtörténész, amerikai származású Donald E. Morse-szal erdélyi szerzők drámáit fordította angolra, majd összeállítottak, megszerkesztettek egy reprezentatív kötetet, amelyben Sütő András, Székely János, Páskándi Géza, Lászlóffy Csaba, Szócs Géza egy-egy műve szerepel, s a könyvet kiadták Írországban, Dublinban, ahol a világhírű, legendás Abbey Theatre-ben mutatták be, majd itthon a Petőfi Irodalmi Múzeumban, érdeklődők sokasága előtt. Az egykor „elhallgattatott hangok” – *Silenced Voices, Hungarian Plays from Transylvania* (Dublin, Carysfort Press, 2008) – immár a nagyvilágba is eljutottak tehát, köztük a *Karácsonyi játék*, amelyről a kötet szerkesztők azt írják bevezető tanulmányukban, hogy az örült heródesi kort kifaragó karikatúrisztikus, parodisztikus groteszk komédia egyik nagyszerű példája ez (it „ignites a nervous, sardonic, grotesque comedy in his portrayal of Herod’s despotic regime’s insane operations”). S a fordításkötetet méltató Bollobás Enikő is kiemeli, hogy ez a mű fel-

rázó abszurd példázata a még abszurdabb valóságnak; az abszurditás realitása pedig a realitás abszurdumának. Így tehát egyszerre valóban igaz és hiteles „realista” láttelet is („we would call it absurd, had it not been 'realistic', a true depiction of the absurd reality under Ceaușescu. So again it is not literature that is absurd, but life, it seems”).

Egy démonikus időszak örök érvényű vizionárius drámaköltészeti mementója tehát ez is, ami- képpen *A kisberek böszörmények* (Szócs Géza 1994-es színjátéka) szintén a dramatikus és parabolikus abszurd, a (posztmodern) nyelvjátékos tragikomédia, a fergetes fekete bohózat vagy a hársányan szarkasztikus „tragifarce” (a szerző monográfusa, Blénesi Éva Bréda Ferenctől átvett találó kifejezésével: a „mega-burleszk”) remekként tölti be ugyanezt a funkciót és válik maradandóvá. A virtuóz szövegalkítás, a kabarészerű bohóctréfákat halmozó inter- és architextuális vagy regiszterkeverő nyelvi-stiláris összetettség és sokszínűség egyidejűleg termékenyen hordozza a történelmi tisztánlátás és lényegfelmutatás keserű-katartikus üzeneteit is: a jelenvaló magyar nyelv- és identitásvesztés (részint kollektív önmegszüntetés) univerzális botrányának (háborzongató antropológiai képtelenségének) autentikus művészi demonstrációját. Az 1989 híres vagy hírhedt eseménymozzanatait (a falurombolást vagy „Vérmarót” császár egyre debilisebb medvevadászeit, illetve a temesvári református lelkésztől, Tőkés Lászlótól eredő zendülés itt jelképes és sorsjelentéses fikcióba fordított – tehát az alapvető megoldatlanság folytonosságára utaló inverz vagy paradox – motívumát) felvonultató mű a kiszolgáltatottságában a vallás- és börcsere eszközével magát szerencsenként menteni remélő kisközösség sorsát, a magukat fekete festékbe mártók és a „reiszlaminálás” ábrándját kergetők turbulens boszorkányszombati erkölcsi (nemzet)haláltáncát karikírozza. (Amely haláltánc hangulatilag hasonlatos többek között a *Balkáni gerle* című Sütő-darab szimbolikus lakodalmi felfordulásához.) Amikor „az önfeladás illúziója nemcsak hogy haladéknak nem bizonyult, de a továbbélés vigaszának helyébe a megmaradás szégyenét hozta”, s „a reménytelenység fordul bacchanáliába”, az „az ésszerűség látszatában fellépő esztelenység” (ahogy Márkus Béla taglalja). Miközben égető kérdés marad, hogy ha vannak védett állatok, miért nincsenek védett népek-nyelvek is – merthogy bármely nyelvnek mint lehetséges világnak a megsemmisítése metafizikai bűn: „egyenlő Isten arcucsapásával” (a szerző esszé-kommentárja szerint). Vagyis a „rendszer-változás lehetősége” „soha nem teljesülhető költői fantáziálásnak minősül” (írja a fordulathoz köthető kortárs magyar drámát áttekintő tanulmányában Elek Tibor), hiszen – s idézi a műből – „Itt nem fog megváltozni semmi. Vérmarótot elúzhated, jön helyébe Szörmarót. A Sátán munkája, amerre csak nézel.” Ezeket az időket és a későbbieket is gazdagon-színesen (s a sokfajta bizakodást és beigazolódtatott baljós előérzetet informatív politika- és mentalitástörténeti hitelességgel) eleveníti meg Szócs Géza Farkas Wellmann Endrével készített beszélgetőkönyve, dokumentumkötete (*Amikor fordul az ezred*, 2009), amely valóban különösen izgalmas éppen attól is, hogy sajátos perspektívából, egy, a történelmi fősodorban részt vevő, azt alakító politikus-poéta szemszögéből képes láttatni a korfordulós időket (ahogyan Erős Kinga állapítja meg).

Szócs Géza *A magyar ember és a zombi* (2003) című gyűjteményes kötetébe foglalt „drámás történetei”, amelyek a nyolcvanas évek végétől sorjáznak: a késő- vagy utómodern, a posztmodern, az abszurd-groteszk drámaszöveg-képzés esztétikai-poétikai karakterjegyeinek egész különleges és bőséges tárházát nyújtják. A posztmodern jegyek (regiszterváltakozás, hibriditás, töredékesség, stílusimitáció, jel- és jelentésszóródás, a mű-, a műfaj-, illetve a személyiséghatárok elmosódása, a maszkos-átvetítő intertextualitás, a kollázs-, bricolage-technika vendégszövegekkel, jegyzetekkel, kottákkal, rajzokkal) bámulatos (mondhatni, példatáros) sokféleségben szikráznak elénk – miközben a nemzeti sorstragédiák burleszkbe és abszurd poénokba játszatása éppen nem a nyilvánvalóság érvénytelenítésére, hanem a historikus katasztrófákban tobzódó képtelenség formailag is hangsúlyos exponálására szolgál.

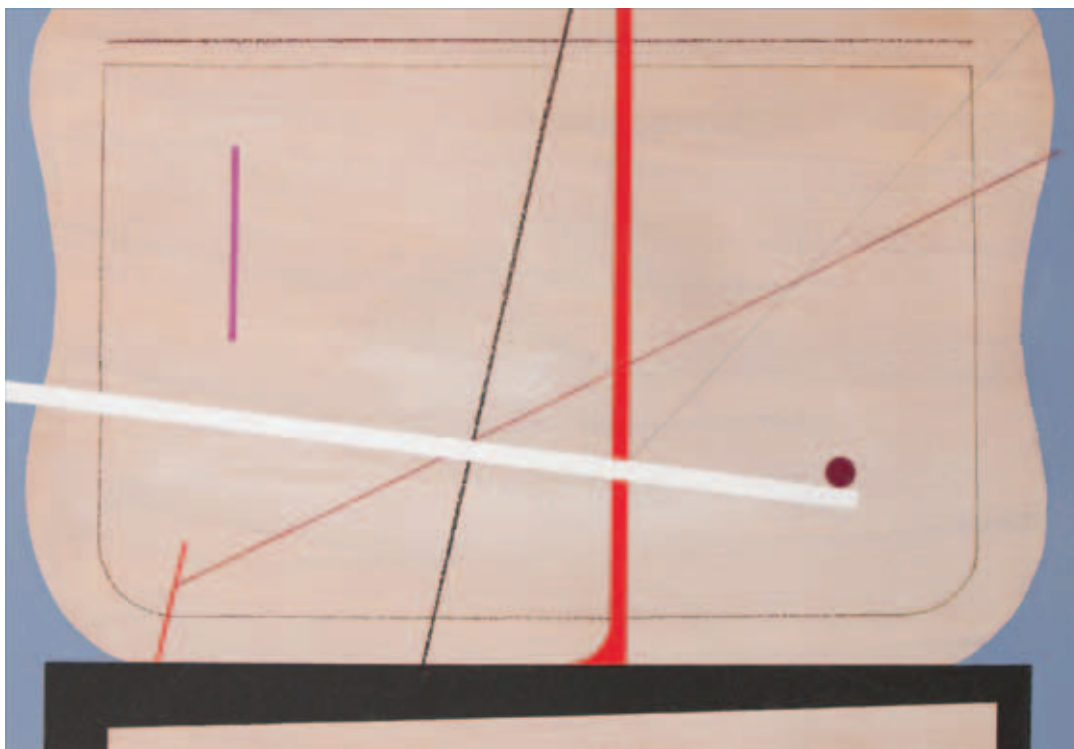
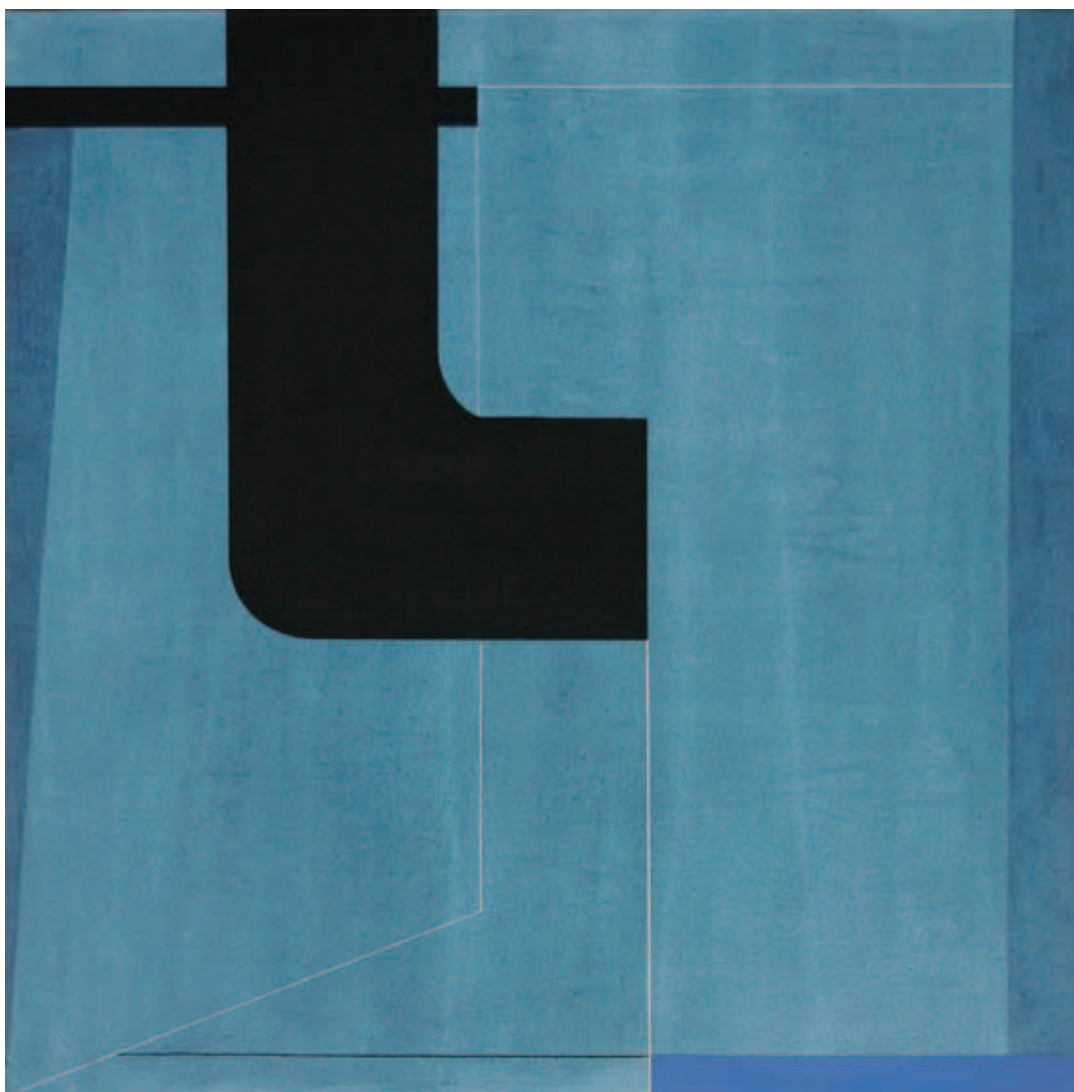
A nyelvi ötletgazdagság kavalkádja s a morajló sorskérdések torokszorítóvá mélyülő lényegvonatkozásainak eszméltető sugárzása: jellegadó vonása e színjátékoknak. A posztmodern szöveg-univerzum kibontásához gyakran a mitikus-bibliikus asszociációk, a jelképes-sugallatos analógiák rengetege is erőteljesen hozzájárul, s a heterogén párbeszéd, jelenetfragmentumok, helyzetkomédia-miniatűrök, lírai betétek füzérét valami archaikus őstudás mélyértelműsége itatja át lélekről és jellemről, erkölcsről és árulásról, isteni és emberi titkokról. A misztériumjáték- vagy mirákulumszerű *Passió*ban a rejtjelekbe oltott érzékföltöttség nyelvjeles érzékeltetése áramlik, miközben az ördögi gonoszság (önzés, vakság, irigység) elképesztő morbiditása is megnyilatkozik; az istengyilkos tömeg így

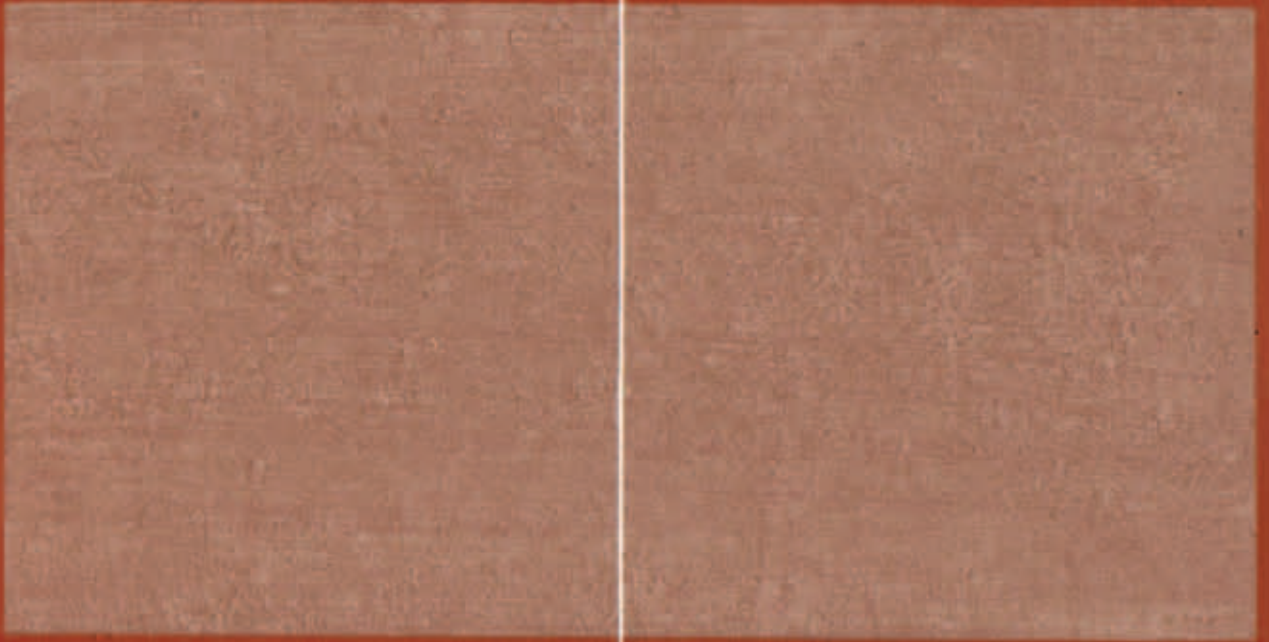
ordítózik Jézus ellen: „Pénzért gyógyított! Aj, be sok tömérdek kincset szedett össze! Engem miért nem gyógyított meg? [...] Meglépett a hitközség pénzével! Huá, huó”; Barabbás – jogosnak tekintett népszerűségét kihasználva – már királlyá választatását tervezi; a kereskedők – már a Golgotán – farragott feszületeket árulnak, „olcsón”, aztán a számból készült kolbászt; Pilátus azért hiszi kiválasztottnak magát, mert amíg Krisztus-követők lesznek a földön, az ő nevét is „imájukba foglalják majd”; és így tovább. A bizarr komikum kíséri azután az árulásának jelétől a környékbeli kakasok kiirtásával – de mégis hiábavalón – menekülő Péter apostol „apokrif” történetét (*A kakas*) vagy a heródesi gyermekgyilkosság eszelősségét, a despotikus rémuralom általános természetrajzát is, amely – aktuálpolitikai értelmezhetősége révén – részint allegorikusan és profetikusan anticipálja a merénylettől rettegő Ceaușescu végül ténylegesen bekövetkező likvidálását (*Karácsonyi játék*, 1988).

És meghökkentő travesztiaiba oltott melankólia vonja be az egész ezeréves magyar történelem tablóját is (*Ki cserélte el a népet?*). A mikszáthos (*Új Zrínyiász*) humor mellett a sorspanoráma döbbenetes vetületeit (Németh László-i megfogalmazásban, hogy hol és „hogyan veszett el magyar a magyarban”), súlyos igazságait is fölkavaró és játékba hozó – s így ugyancsak remekműszámba vehető – színdarab a morális degeneráció és az értelmi leépülés végállapotait parodizálja, amikor maga a nemzetvesztés ténylegessége is már az öntudatlanság vagy a tévértelmezések sötétjébe hull. Az önmagából kivetkőzött vagy kifordított nép („olyan a magyar, mintha vendég volna önmagánál”) már semmit nem ismer fel az eredeti nemzeti érdeket és a szellem magasrendűségét képviselő vezetők szándékaiból és értékeiből, sőt, leplezetlen gyűlölettel kel föl ellenük. Az elhivatottságból fakadó áldozatvállalás tökéletes kudarcot vall az alantas rágalom és értetlenkedések mocsarában a hős egri várvédőktől Petőfi át Csontváryig. Győz az árulás, az eszményhordozók kiátkozása. Dobó Istvánt egyfelől azzal vádolják, hogy ő a heroikus kitarítás erőltetésével a magyar vérvesztését akarja növelni, vagyis valójában török megbízást teljesít, másfelől viszont azzal érvelnek ellene, hogy a törökök őt, úgymond, vehemensen „törökellenesnek” tartják, ezért más vezérre van szükség: olyanra, aki kellőképpen „mérsékelt”, „tárgyalóképes”, akivel a török „hajlandó leülni”. Petőfit mint „muszkavezetőt” kergetik el, a feltámadó Árpádtól pedig még a vérszerződés érvényességét is elvitatják. Minden hazug megalkuvásra, csalásra találtatik átértelmező, elpalástoló magyarázat, a beszéd mindent képes igazolni, a valóság igazsága megfoghatatlanná illan, mert artikulálhatatlanná válik. Bekövetkezett, amit az egyik jelenet végén – a szöveggőziség nyelvjátékai révén – elhangzó Vörösmarty-idézet definiál: „Neve: szolgálj és ne láss bért. / Neve: adj pénzt és ne tudj mért. / Neve: halj meg más javáért. / Neve szégyen, neve átok: / Ezzé lett magyar hazátok.” A „váltottlelkű”, magát elcserélő-elpusztító népet nem lehet tetten érni, mert „időközben elcserélték a nyelvüket, a vallásukat, a királyukat, az isteneiket”; így az önmagával sem azonos nép, e „kettős tudatú, szerencsétlen nemzet, mely saját magát emészti föl, mely tulajdon vérébe vert csapatot, megsemmisíti legjobb fiait [...] egy olyan nép, mely nemsokára el fog fogyni s csak szomszédai históriáiban fog tovább élni – egy nemzet, amelynek alig ezer év kellett, hogy elpusztítsa önmagát. / Mintha élne s mégis meghalt volna? / Mintha látott kép után epedne. / Egyfajta árvagyermek. / Igen. / Félelemmel és gyanúval nézi, / Dolgait hogy más keze intézi / Folytonos, bár lassu működéssel. / Mintha élne s mégis meghalt volna. / Így megy egykor félhold éjszakáján / Egy törött szántóvas van a vállán, / És megáll egy künn felejtett háznál, / Mintha vendég volna önmagánál.” – „Lehet-e szabad az a személy, és kiterjesztve, az a nemzet, amelyik nem tudja, hogy ki is ő valójában, lehet-e szabad az a nemzet, amelynek nem adatik meg az identitás tudásának bizonyossága?”; „értelhetővé válik a kapcsolat, amely a nyelv elkülönböződése és a nemzet elkülönböződése között fennáll. A dráma egyszerre beszél a nyelv és a nemzet alapvetően elkülönböződött vagy elkülönböződő jellegéről” – boncolgatja tanulmányában Sántha Attila.

Gondolati és poétikai összetettség, polifónia, esztétikai változatosság, súlyosság és szférikus légiesség megragadó egyensúlya: minden Szöcs-darab sajátja. Legyen az Shakespeare-pastiche vagy -parafraízis, illetve „montázsdráma” (Szokolczay Lajos) (*Rómeó és Júlia*), lét és szerep, művészet és művész-sors titkait megrázó életfilozófiai felismerésekkel és stilizáló kultúrtörténeti utalásokkal feszegető példázat vagy szimbolikus vízió (*Pandó és Martinek*, *Don Quijote esete Dulcineával*, *A szirén*), hétköznapi banalitást láttelező tragikomikus hangjáték-humoreszk (*Kisvárosi történet*, *A virágos láda*) vagy a kelet-európai diktatúra politikai pszichoterrorját, sötét titkosrendőri machinációit élesen átvilágító filmforgatókönyv (*Bombázó lányok árnyékában*); vagy akár az ötvenhatos nemzeti misztérium lírai dramatizálása (*Liberté 1956*). S az összhatás: ami a mindenkori nagy nyelvi, művészi, önismereti élményeké. Mert a nyelvjáték orfikus vagy próteuszi varázsai nem szűrnek ki

KONOK TAMÁS, T. 1989/78 (MAG); Tér átlókkal (Space with Diagonals), 1989/81 (MAG); jobboldalt: Forme architecturales, 1988/127 (LM-KMM)

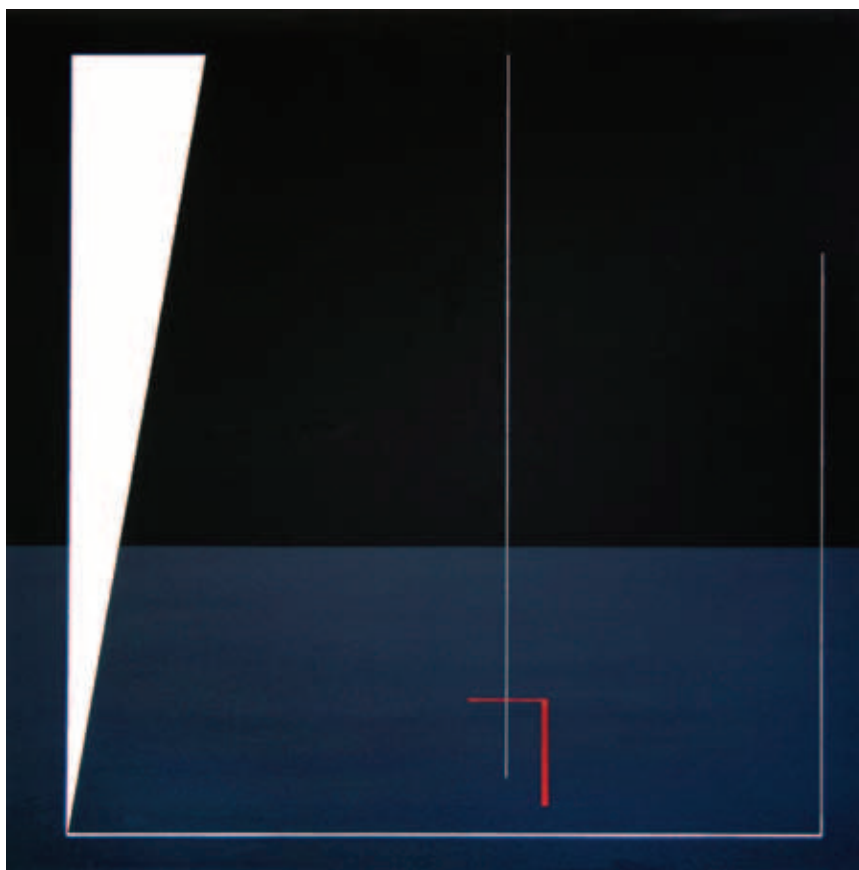

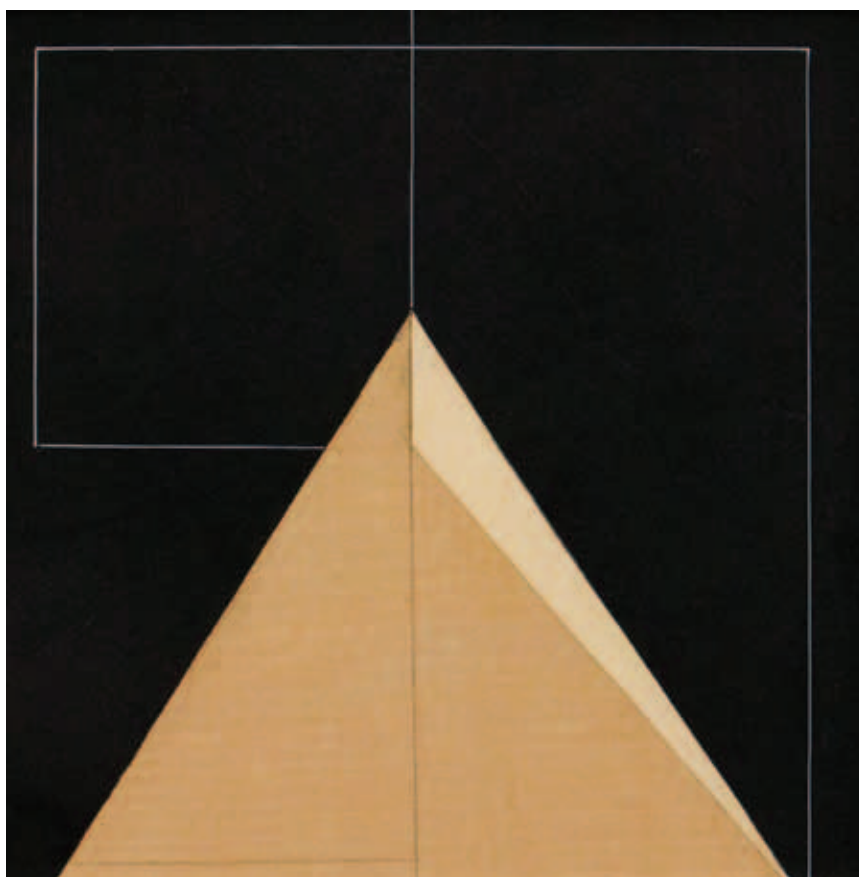
ha bedörzsölném magam mézzel? / vagy ha kaporral? puskaporral?" [*Megszületsz kellő időben állandóan*]; „S a felhők és az ég alól / Isten magyar népmása szól. // Tiéd az ország, mond az Úr / és azt gondolja szóltanul: // Mindez övék és mindez ök. / A polgárháborúk s a nők / s a szentmisék s a szemfedők /.../ rikkancs rikolt a Délinél, / Magyar Nemzet és Daily Mail; // egymást váltják az ezredek, / lyukas zászlókat fúj a szél; // mindez övék és mindez ök, / a felhők és a felkelők" [*Az 56-os villamos*].) Az ezek közé sűrített sorsos jelentésvonatkozások és asszociációk pedig így rendkívüli hatásformákat és sugallatokat képesek kiteljesíteni. Az egzisztenciális és a nyelvi univerzum összehajlásában és összerendezésében mindaz feltolul és feltárul, ami a létezés költői-művészi nyelv általi felfedezésében megvilágosodhat; s hogy ilyképpen a létfeledettségéből és lételrejtettségéből fényre juthasson a lét igazsága. „Heidegger a nyelvet a lét házának ('das Haus des Seins') nevezte. A magyar nyelv és a magyar nyelven szóló irodalom a magyar lét háza" (összegezi ezt Görömbei András). Szócs Géza nyelvi artisztikumában a hagyományosan felfogható és az újszerűen meglepő revelációk borzongató mélység- és magasságperspektívákat sejtetnek. Nála valóban titokteli összjátéka bontakozik ki az ismerősen visszhangzóknak és az ismeretlenül meghökkentőnek. A transztextualitás, az imitációs és kísérleti stílusjáték modális összetettségében a szövegjáték itt is felfedezésé válik (ahogyan azt általánosságban a posztmodern nyelviségről Wolfgang Iser is megállapítja): „maga is megváltozik”, „maga sem marad érintetlen mindattól, amit játékba hozott”. Vagyis egyszerre érvényesül a megindító élmény tradicionális sors- és gondtapasztalatisága, illetve a megnevezés sajátos és mágikus experimentalitása.

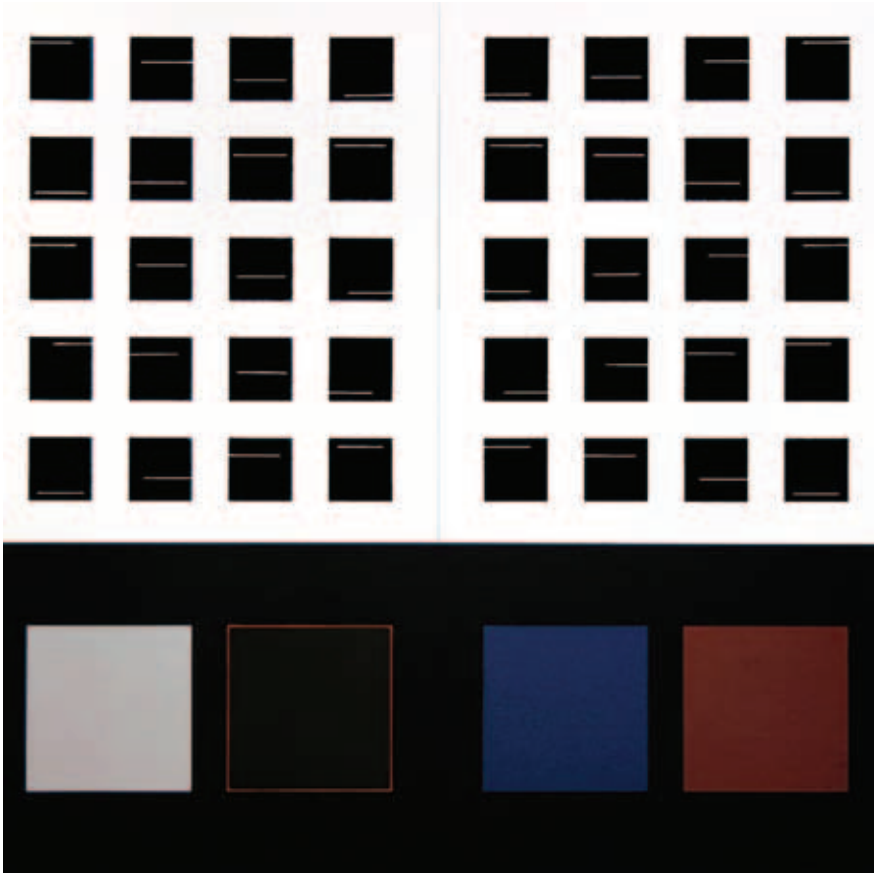
S mindennek a légkörében egyszerre válik tisztán megítélhető metafizikai képtelenséggé és morálisan megsemmisítő bizarr nevetség tárgyává mindaz, ami az utóbbi évszázad Kárpát-medencei magyar történelmének pokoli emberellenességként és merényletzőnként zúdult e népre: többszörös bűnös trianoni diktátum, őrjöngő diktatúra, lélekfojtogató erőszak-államiság, rémisztő magyarpusztítás, hungarocídium, népirtó téboly, bornírt rendőrterror, sovén nemzetiprás formájában és válogatott vagy éppen válogatatlan módozataiban. Részint mintha Weöres Sándor *Majomországának* aboriginális kritikai világszemléletét, annak emberiségparódiáját idéző karneváli bohózatossággal karikírozva tűnnének mindezek elénk. Az ostoba agresszió fenomenológiájának gúnyszerű leképezései például a janicsárdalok. A harcisan vállalt gaztettek reflektálatlanságának és az alapvető erkölcsi normákkal szögesen ellentétes önleplező dicsekvés tartalmának bizarrériája: mintegy az emberi elaljasulásnak a legmélyebb diabolikus ösztönvilágból fakadó jelenségtanát képletezi. Mindközönségesen: a tudathasadásos hazaárulást. „Foglalkozásom: janicsár. / Vallásom, nemzetiségem: janicsár”; „Néha ellátogatok szülővárosomba, a messi Erdélybe. Ilyenkor / kardélre hányom apámat, öcsémet, nagybátyámat: / aki éppen elérhető a családból. / Rokonaim hadonásznak, / a nők sivalkodnak, verik a rikácsot / de én nem puházok / anyámon húgomon – szeretek janicsárnak lenni – erőszakot teszek / aztán elhajtom őket a rabszolgapiacra Drinápolyba / miután újra meg újra / felgyújtom szülőházam és szülővárosom” (*Egy janicsár önarcképe*). Vagy: „amíg rínak: / – Völégényem! / s ordítóznak: / – Kata lányom! // lesújt rájuk / buzogányom / s vérben fürdik / jatagánom” (*Sej, haj, jatagánom – Janicsárdal szaxofonra és zongorára*). Állati indulat és virtuális erkölcsiség elvileg széttartó – és legalább lehetséges összeütközésüket vibrálató – nézőpontjai az öncélú és értelemmel felfoghatatlan, beláthatatlan gonoszság szubhúmán és infernális dimenziójában oldódnak elképesztő (s a nyelvi önkifejezés felülmúlhatatlan szarkazmusával tetézt) valóssággá össze – a parabázis, a maró irónia költői eszközével villantva fel a külső, utókori nézőszögből származó elborzadó megítélés aspektusát.

A nemzeti sorskatasztrófák, a kiélesedő dilemmatikus létkérdések (lenni vagy nem lenni?; menni vagy maradni?; túrni vagy menekülni?) akárminő burleszkes átképzésekkel és átvetésekkel, széthangzó és jelentésrelativizáló disszeminációval torlódnak is fel: soha nem a történelmi trauma inherens metafizikai megkérdőjelezhetetlenségét kezdik ki, hanem éppenséggel azt erősítik és nyomatékosítják: csak az események visszajáról nézve és látatva, hogy mindezeknek a létkataklizmáknak egyszerűen nem lett volna szabad bekövetkezniük. Ami megtörtént, az az emberiség abszolút mértéke alatt nemcsak fájdalmas, hanem egyszersmind groteszk képtelenség is, azaz mint abszurd tény: ijesztő mivoltában kétségbeejtő nevetség is. Nem az általa jelentett szenvedéstömeg, hanem maga a benne megtestesülő történelmi és etikai botrány. „Kedves magyarság színe-virága! / Értesítünk benneteket, hogy folyó év augusztusában / Mohácson nagyszabású csatát tartunk. / Mindenkit szívesen látunk. Elképzelés szerint kb. 26000 / magyar halott marad a harcmezőn. /

KONOK TAMÁS, S.T., 1995/35 (MAG); Sine loco et anno, 2001/36 (MAG)

KONOK TAMÁS, Cours de temps, Time process, 2001/37 (MAG); Bagatelle, 2001/35 (MAG)

Tegyünk meg mindent, hogy a rendezvény a tervek / szerint alakuljon” (*Értesítő*) – hangzik például az egyik konkrét vers a blódlí és az akasztófahumor örkényies vegyülékével (a *Pisti a vérzivatarban* egyik szövegrésze hasonló derűsen invitál az ’56-os forradalom eseményeire, a „tüntető felvonulásra”, amely majd „a Rádió megostromlásával folytatódik, és polgárháborúval, valamint fővárosunk rommá lövésével fejeződik be”).

De elementárisan atmoszférasűrítő tényezők gyakran az elégikus meditáció vagy a liturgikus, szakrális hanglejtés megejtő tónusai, hangulatai is: „Szent László, sírodat most dúlják, mért tőröd?! [...] Hol fénylik lándzsádon lobogó szent zászlónk? / Hol csattog érc-lovad? elhagytál? Szent Lászlónk? [...] Meddig még?! dúlják és pusztítják országod! [...] Szent István, Szent Imre, Szent László, hol vagytok?” (*A Szent király és népe*). S ez a legváltakozatosabb szülőföldi emlékeket, élményeket, hangulatokat és képzeteket időtlenné-fantasztikussá lebegtető atmoszféra s a különös szófűzések filozofikus bűvöletessége: maga a Szőcs Géza-szövegek talán leginkább elidegeníthetetlen és utánozhatatlan sajátja, védjegye. Az enyhén misztikus, sőt orfikus-hermetikus rejtelem itatja át a melodikus dalszerűséget megújító dallam- és hangeffektusokat, a zenei ütemeket is átszellemítő hangzásokat: „Különös fantom az emlék / s benne a lét és a nemlét” (*A lányok*). A „szürrealizmusba hajló társítások, fergeteges szójátékok, elzsongító, abszurd dalok, vizuális gegek” rezonanciáját meghatározó, „kivételes aurateremtő erejével” a költő valóban „társtalan a kortárs magyar költészetben” (Balázs Imre József megállapítása szerint is). Miközben számtalan motívumával szervesen illeszkedik az erdélyi és az egyetemes magyar líra sugallatos tradíciófolytatásába, hagyománytörténésebe. Például Dsida Jenő *Nagycsütörtök*-átképzése és a székelycsárdi állomás Kányádi Sándortól a fiatal erdélyi költőnemzedékben Fekete Vincéig, Orbán János Dénesig, Farkas Wellmann Évaig számtalan sokértelmű variációban – főként travesztiában és persziflázásban – alakul át. Szőcs Géza transzformációjában ekképpen:

*Egykoron én is szálltam át Kocsárdon,
Kocsárdon én is szálltam át.*

*Albatrosz voltam, súlyos csomagjaimmal.
Kocsárdon én is szálltam egykor át.*

*Disznóbőr kofferjeimben fehér szárnyak lapultak
s egy óriási, sós viharkabát*

(Az albatrosz átszáll Kocsárdon)

A húszas években (1925-ben) megjelent, *Atlantisz harangoz* című kötetének előszavában Reményik Sándor Rákosi Viktor regényét (*Elnémult harangok*) citálva írja: a „lázálmot” „százszorosan meghaladó valóságot” kellett megérni; „Transszylvánia elsüllyedt és harangjai elnémultak”; de „Isten különös kegyelméből, elváltozott, elfinomult, átszellemült hangon” az elnémult harangok mégis megszólalnak a mélyből („gyászban győzelem”), s hogy az ő könyve ennek az atlantiszi „harangjátéknak” „egy pici lélekharangja”. A címadó emblematikus költemény megrázó motívumainak („Mint Atlantisz, a régelsüllyedt ország, / Halljátok? Erdély harangoz a mélyben. /.../ Magyar hajósok, hallgatózzatok, / Ha jártok ottfenn fürgeteges éjben: / Erdély harangoz, harangoz a mélyben”) reminiscenciája alakítja 1996-ban Szőcs Géza sóhajos versének (*Ti boldog hajósnépek!*) szuggesztív képzetársításait:

*ti szerencsés hajósok,
gondolatok a népre
mely itt lakozott egykor
csak nem tudta, mivégre.*

2009-ben egyik előadásában pedig mintegy „credóként” (*Köszöntő*) hangoztatja a költő: „Támogatom a magyart a magyartalannal szemben és az embert az embertelennel szemben, a bölcső pártján állok a koporsóéval szemben, a megszólaló harangok pártján az elnémult harangokéval szemben.” És 2018-ban a fiatal (és ugyancsak kolozsvári) költő, „a transzszilvanista örökség vállalását”

(Márkus Béla) sem elhárító Papp Attila Zsolt verseskönyvének címe: *Az atlantiszi villamos*. Benne pedig *Az erdélyi tenger* című költeménye utal az elődökre és tanúsítja az ihlető, visszhangzó motívumok invenciózus és kimeríthetetlen továbbírási lehetőségeit: „ez itt egy tengerország, / a vízmélyek felé sodródó / elsüllyedt, megtalált városállam /.../ ott vár a sok atlantiszi ember: / Hunyadi M., Bethlen G., Mikes K. / meg a számtalan nevesincsen / mélytengeri írnok, vendégek / Tengerkolozsvár és Vízierdély / időtlen jelenidejében.”

•

Megmaradás, reménytápláló kegyelmi vigasztalódás és lélekerősítés: továbbra is ezek a szüntelenül, váltig áhított eszmények és kapaszkodók a kisebbségbe szorult, de az egész magyar kultúra számára is. S a bizakodás a trianoni sorstragédia megítélésének érdekfölötti tisztaságában és méltányosságában, vagyis az igazságtalanság feltétlen belátásában és valahai orvosolásában. A sorvadás idején is fohászkodva – Szócs Géza imádságos szavaival – a Fennvalóhoz, ki

*folyton-folyvást föltámasztva minket
összegombolod rajtunk újra s újra
életünket, mint meleg, piros inget –*

*Isten, köszönünk mindent;
s ha elrejtőznél egyszer
a végtelen időben,
templomi, festett képen
vagy kifaragott kőben:
kérünk, Miatyánk, engedd
hogy megtaláljunk téged
egy kukoricaföldön
vagy Emontekiőben.*

